

ΤΟ ΜΕΤΟΧΙΟ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΚΥΚΚΟΥ ΣΤΗ ΓΕΩΡΓΙΑ

● Του Κωστή Κοκκινόφτα

Ερευνητή Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Στα παλαιότερα χρόνια, και ιδίως κατά την Τουρκοκρατία (1571-1878), η Μονή Κύκκου δημιούργησε ένα πολύ καλά οργανωμένο δίκτυο Μετοχίων, τόσο εντός, όσο και εκτός Κύπρου, που συνέτειναν ώστε, να καταστεί οικονομικά αυτοδύναμη. Σε αυτό διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο η αίγλη που απολάμβανε ανάμεσα στους όπου γης Ορθόδοξους η εικόνα της Παναγίας της Κυκκώτισσας, έργο κατά παράδοση του Ευαγγελιστή Λουκά, και η αναπαραγωγή πολλών ονομαστών αντιγράφων της σε διάφορες χώρες, όπως στην Αλεξάνδρεια (1659, Συλλογή Πατριαρχείου Αλεξανδρείας), στη Ρωσία (1668, Κρατική Πινακοθήκη Τρετιάκοφ) και αλλού¹. Η εικόνα αυτή αποτελούσε το καταφύγιο των κατοίκων της Κύπρου, που κατέφευγαν στη Χάρη της και την επικαλούνταν σε κάθε δύσκολη περίπτωση της ζωής τους. Σταδιακά δε απέκτησε και πανορθόδοξη φήμη και σεβασμό και πολλοί προσκυνητές, ιδίως Μικρασιάτες και Ρώσοι Ορθόδοξοι, συνήθιζαν να συνδυάζουν το ταξίδι τους στους Αγίους Τόπους με επίσκεψη στη Μονή Κύκκου².

Όπως ήταν επόμενο, η φήμη της Παναγίας της

Κυκκώτισσας έφθασε και στη Γεωργία, ιδιαίτερα κατά τον 18ο αιώνα, οπότε αναπτύχθηκαν σημαντικές εκκλησιαστικές, εμπορικές και πολιτιστικές σχέσεις μεταξύ Γεωργίας και Ελληνισμού. **Μοναδική μαρτυρία του σεβασμού των Γεωργιανών προς την αγία εικόνα είναι μία σκέπη της, που δωρήθηκε στη Μονή Κύκκου από τον Βασιλιά του Κάρτλι - Κάχετι, δηλαδή της Γεωργίας, Ηράκλειο Β' και τη σύζυγό του Δαρετζάνη, το 1780. Η σκέπη αυτή είναι διακοσμημένη με κεντητές παραστάσεις της Ρίζας Ιεσοαί, της Ελεούσας του Κύκκου και άλλες, ενώ στο κάτω μέρος είναι κεντημένη δίγλωσση αφιερωματική επιγραφή στη γεωργιανή και στην ελληνική γλώσσα. Σήμερα φυλάσσεται στο Μουσείο της Μονής, που βρίσκεται στο κεντρικό κτήριο της, στα βουνά του Κύκκου³.**

Η φήμη της θαυματουργού εικόνας είχε ως αποτέλεσμα οι Κυκκώτες μοναχοί να είναι καλοδεχούμενοι στο εξωτερικό, όπου με διάφορους τρόπους μπόρεσαν να ιδρύσουν Μετόχια, που συνέβαλαν με τα εισοδήματά τους στην οικονομική επιβίωση της Μονής τους. Τέτοια Μετόχια αναφέρονται στη Βαρτζία της Γεωρ-

¹ Κόστα Κωνσταντινίδη, *Η Διήγησις της Θαυματουργής Εικόνας της Ελεούσας του Κύκκου*, Λευκωσία 2002, πίν. 46-47.

² Για την προσέλευση Μικρασιατών και Ρώσων προσκυνητών στη Μονή Κύκκου, βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1900-1911)*, Λευκωσία 2002, σ. 110. Του ιδίου, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1912-1920)*, Λευκωσία 2004, σ. 115. Του ιδίου, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1921-1930)*, Λευκωσία 2004, σ. 623-624. Του ιδίου, «Σχέσεις Ιεράς Μονής Κύκκου και Ρωσίας», *Επε-*

τηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 7(2006), σ. 281-304.

³ Γκόντερ Πάουλος Σίμενς, «Μια γεωργιανή σκέπη εικόνας στο Μοναστήρι του Κύκκου», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 2(1993)51-140, όπου γίνεται περιγραφή της σκέπης και εκτενής αναφορά στην εποχή και στις σχέσεις της Μονής με τη Γεωργία. Βλ. επίσης Στυλιανού Περγίδη, *Οδηγός Επισκεπτών Μουσείου Ιεράς Μονής Κύκκου*, Λευκωσία 1997, σ. 31.

γίας, στις συνοικίες Γαλατά και Μπεσίκ - Τας στην Κωνσταντινούπολη, στη Φιλιππούπολη της Ανατολικής Ρωμυλίας, στη Σμύρνη, στην Αττάλεια και στην Προύσα της Μικράς Ασίας, στην Αμάσεια του Πόντου, στην Αδριανούπολη και στην Περίσταση της Ανατολικής Θράκης, στην Κω της Δωδεκανήσου, στην Τσέριανη της Ηπείρου, στη Λάρισα και στις Σέρρες της Ηπειρωτικής Ελλάδας και στην Τρίπολη του Λιβάνου⁴. Για τα περισσότερα δεν έχουν διασωθεί λεπτομερείς αναφορές για τον τρόπο που περιήλθαν στην κυριότητα της Μονής, ή που αποξενώθηκαν στα μεταγενέστερα χρόνια από αυτήν. Το μόνο για τα εκτός Κύπρου Μετόχια, για το οποίο έχουν σωθεί επαρκή ιστορικά στοιχεία και έχει γραφεί εκτενής ειδική μονογραφία, είναι αυτό της Γεωργίας, οι πόροι του οποίου συνέτειναν σε μεγάλο βαθμό στην ανάκαμψη της Μονής, μετά την κρίση που δημιουργήθηκε, εξαιτίας των δηώσεων και τη λεηλασία της περιουσίας της το 1821 από τα τουρκικά στρατεύματα⁵.

Η πρόσφατη έκδοση του Κώδικα 53 του Αρχείου της Μονής Κύκκου εμπλούτισε κατά πολύ τις γνώσεις μας για την ιστορία του Μετοχίου στη Γεωργία με τη δημοσίευση εγγράφου με το ιστορικό της ίδρυσής του και πολλές λεπτομέρειες για τα πρώτα χρόνια, που περιήλθε στην κυριότητα της Μονής. **Όπως πληροφορούμαστε σχετικά, το Μετόχιο δωρήθηκε από τον βασιλιά της Γεωργίας Σολομώντα, μέσω του Αρχιμανδρίτη Ιωακείμ Κυκκώτη, ο οποίος μετέβη εκεί το 1781, συνοδευόμενος από τον Ιερομόναχο Χρυσάνθο και τον Ιεροδιάκονο Κυπριανό, για «ζητεία», δηλαδή για τη διεξαγωγή εράνου.** Στη Γεωργία, ο Ιωακείμ παρέμεινε για δύο περίπου χρόνια και συνηθροίσε αρκετά χρήματα, οπότε αποφάσισε να επιστρέψει στην Κύπρο. Στο μεταξύ, μετά από μεσιτεία των πριγκίπων Πάπουνα και Ζιούραπ Τζερεκτέλη, είχε αποκτήσει την εύνοια

Ο Ηγούμενος Κύκκου Κλεόπας (1911-1937)

του βασιλιά Σολομώντα, ο οποίος του ζήτησε να παραμείνει στη χώρα και απηύθυνε για τον λόγο αυτό σχετική επιστολή προς την Αδελφότητα της Μονής Κύκκου. Όπως σημειώνει, στην περίπτωση που το αίτημά του γινόταν αποδεκτό, ο ίδιος θα προσέφερε ως δωρεά στη Μονή, το Μετόχιο της Βαρτζίας, στην Ιμερετία της Γεωργίας, «μετά των υποδούλων, γαιών και αμπελώνων».

Η επιστολή του Σολομώντος με συνοδευτική επιστολή του Ιωακείμ απεστάληκαν στη Μονή Κύκκου μέσω του Ιερομόναχου Χρυσάνθου. Σύμφωνα με το σχετικό έγγραφο του Κώδικα 53, στο οποίο διασώζονται οι αναμνήσεις του Ιωακείμ, πα-

⁴ Για τα Μετόχια αυτά διασώζονται πληροφορίες είτε σε έγγραφα, είτε σε βιογραφικά σημειώματα Κυκκωτών μοναχών, οι οποίοι υπηρέτησαν σε αυτά. Ενδεικτικά βλ. Εφραίμ Αθηναίου, *Η περιγραφή της Σεβασμίας και Βασιλικής Μονής του Κύκκου*, Ενετία 1751, σ. 46 (Φιλιππούπολη, Σμύρνη, Αττάλεια)· Ηγουμένον Κύκκου Χρυσοστόμου, *Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή του Κύκκου*, Κύπρος 1969, σ. 103 (Τρίπολη)· Λοΐζον Φιλίππου, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, Λευκωσία 1975, σ. 290 (Σέρρες)· Τζων Κουμουλίδη - Λάζαρον Δεριζιώτη, *Εκκλησίες της Λαρίσης*, Αθήνα 1985, σ. 34-35 (Λάρισα)· Στέφανου Μπέττη, *Κουρεντιακά ή για την άλλοτε επαρχία Κουρέντων και τα 88 χωριά της (Από την αρχαιότητα ως το 1913)*, Γιάννινα 1997, σ. 559-560 (Ηπειρος)· Παντελή Λέκκου, *Οι Μονές της Βόρειας και της Ανατολικής*

Θράκης, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 359 (Περίσταση)· Κωστή Κοκκινόφτα, *Κυκκώτικα Μελετήματα*, τ. Α', Λευκωσία 1997, σ. 122-125, 233-235 (Κως, Αδριανούπολη)· Τον ίδιου, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1878-1899)*, Λευκωσία 1999, σ. 71, 79-81 (Προύσα, Κωνσταντινούπολη)· Θεοχάρη Σταυρίδη, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Κύπρος. Τα πατριαρχικά έγγραφα των ετών 1600-1878*, Λευκωσία 2001, σ. 116 (Αμάσεια).

⁵ Πρόκειται για το έργο του Αρχιμανδρίτη Αθανάσιου Κυκκώτη (νυν Μητροπολίτου Κορήνης του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας), *Ανέκδοτα Έγγραφα του εν Γεωργία Μετοχίου της Ιεράς Μονής Κύκκου*, Λευκωσία 1998, όπου δημοσιεύονται και σχολιάζονται 85 έγγραφα από το Αρχείο της Μονής Κύκκου, που αφορούν το Μετόχιο αυτό.

Ο Βασιλιάς Ηράκλειος Β' του Κάρτλι-Κάχετι (Γεωργία)

ρήλθαν δυόμισυ χρόνια, χωρίς να υπάρξει απάντηση από τη Μονή. Στο διάστημα αυτό, ο Σολομών απεβίωσε, οπότε τον διαδέχθηκε ο νέος βασιλιάς Δαυίδ, προς τον οποίο μεσολάβησε ο πρίγκιπας Πάπουνα, με αποτέλεσμα να εκδοθεί τελικά έγγραφο κυριότητας του Μετοχίου στη Μονή Κύκκου.

Το 1786, ο Κυκκώτης Αρχιμανδρίτης ζήτησε με αγγελιοφόρο να ορίσει η Μονή αντικαταστάτη του, χωρίς όμως το αίτημά του να γίνει δεκτό. Γ' αυτό και τρία χρόνια αργότερα, έστειλε στην Κύπρο τον Ιεροδιάκονο Κυπριανό, μαζί με 300 αργυρά ρούβλια, για να επαναλάβει την παράκλησή του. Πράγματι, έξι μήνες αργότερα εστάλη ο Πρωτοσύγκελλος Κυπριανός με τον υποτακτικό του Νικόλαο, που όμως δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις διαχείρισης του Μετοχίου, με αποτέλεσμα να αποπεμφθεί από τον Ιωακείμ. Ο τελευταίος εξακολούθησε να προϊστάται του Με-

τοχίου μέχρι το 1816, οπότε εξελέγη Επίσκοπος της τοπικής Εκκλησίας. Τον διαδέχθηκε ο εκ Πενταλίας Αρχιμανδρίτης Γερμανός, ο οποίος υπηρέτησε σε αυτό μέχρι τον θάνατό του, που συνέβη το 1845⁶, αυξάνοντας κατά πολύ τα περιουσιακά του στοιχεία. Ακολούθως ανέλαβε την επιστοασία του ο, επίσης εκ Πενταλίας, Αρχιμανδρίτης Ιωαννίκιος, ο οποίος είχε υπηρετήσει στο Μετόχιο και πριν τον θάνατο του Γερμανού.

Ο νέος ιερατικός προϊστάμενος φρόντισε για την επέκταση του Μετοχίου, ανεγείροντας στην πρωτεύουσα της Γεωργίας, Τιφλίδα, οικοδομήματα, τα οποία αποπερατώθηκαν το 1855. Όπως αναφέρεται σε έγγραφο της εποχής, μέχρι το 1862 ο Ιωαννίκιος είχε καταφέρει να στείλει στη Μονή Κύκκου 6000 ρούβλια. Ωστόσο, φαίνεται ότι η ζωή στη μακρινή αυτή χώρα ήταν αρκετά δύσκολη και ο Κυκκώτης Αρχιμανδρίτης αντιμετώπιζε αρκετές αντιξοότητες, με αποτέλεσμα να ζητήσει την επιστροφή του στην Κύπρο. Η Αδελφότητα, όμως, δεν αποδεχόταν το αίτημά του, πιθανότατα γιατί η εξεύρεση ικανού αντικαταστάτη, που να μπορεί να ανταποκριθεί στη διοίκηση του Μετοχίου, δεν ήταν εύκολη υπόθεση.

Το γεγονός αυτό υποχρέωσε τελικά τον Ιωαννίκιο να ζητήσει από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Ιωακείμ Β' να μεσολαβήσει στη Μονή Κύκκου για να αντικατασταθεί. Πράγματι, ο Πατριάρχης με επιστολή του, ημερομηνίας 8 Αυγούστου 1862, ζήτησε την ικανοποίηση του αιτήματος του Κυκκώτη Αρχιμανδρίτη, αναφέροντας ότι δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει στα καθήκοντά του, λόγω γήρατος και διαφόρων άλλων περιστατικών⁷. Όπως πληροφορούμαστε από σχετικά έγγραφα, που διασώζονται στο Αρχείο της Μονής, φαίνεται ότι ο Ιωαννίκιος αντιμετώπιζε πολλά προβλήματα, μετά τις κοινωνικές αλλαγές που είχαν συμβεί στην περιοχή και την απελευθέρωση των δουλοπάροικων κατά το 1860, καθώς και την εναντίον του εχθρότητα ορισμένων από αυτούς, οι οποίοι επιχείρησαν σε κάποια στιγμή να τον δολοφονήσουν.

Τελικά, το 1865⁸ εστάλη ο Αρχιμανδρίτης Πανάρετος, ο οποίος καταγόταν από τη Λευκωσία, σε αντικατάσταση του Ιωαννικίου, που επέστρεψε στην Κύπρο, προσκομίζοντας για ενίσχυση της

⁶ Ο θάνατός του αναφέρεται και σε επιστολή, ημερομηνίας 19 Δεκεμβρίου 1845, του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ανθίμου ΣΤ', προς τον πατέρα της Μονής Κύκκου, τα δε περιουσιακά του στοιχεία καταγράφονται σε σχετικό έγγραφο. Βλ. Θεοχάρη Σταυρίδη, Οικουμενικό Πατριαρχείο και Κύπρος, ό.π., σ. 423-425.

⁷ Βλ. Θεοχάρη Σταυρίδη, Οικουμενικό Πατριαρχείο, ό.π., σ. 501-502, όπου δημοσιεύεται η επιστολή του Πατριάρχη.

⁸ Αν και στο σχετικό έγγραφο της ιστορίας του Μετοχίου της Γεωργίας αναφέρεται σαφώς η χρονολογία 1865, εντούτοις η σχετική άδεια εισόδου του Πανάρετου στη Ρωσία εξεδόθη από το Ρωσικό Προξενείο, μετά από μεσολάβηση του Οικουμενικού Πατριαρχείου, το 1863. Βλ. Θεοχάρη Σταυρίδη, Οικουμενικό Πατριαρχείο, ό.π., σ. 502-506. Για τον Πανάρετο βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1878-1899), ό.π., σ. 66-67.

Μονής 4200 ρούβλια και πολλά κειμήλια, όπως αργυροκοσμημένο ευαγγέλιο, αργυρό και επίχρυσο αρτοφόριο και άλλα. Μέχρι το 1872, ο νέος διαχειριστής του Μετοχίου είχε καταφέρει να στείλει στη Μονή Κύκκου από τα έσοδα του Μετοχίου 7124 αργυρά ρούβλια και 50 καπίκια. Το 1874, όμως, υποχρεώθηκε να επιστρέψει στην Κύπρο, αφού η Ρωσική Κυβέρνηση, η οποία έλεγχε τη χώρα, προσέβη, τον Σεπτέμβριο του 1873, στην κατάσχεση της μοναστηριακής περιουσίας των ελληνικών εκκλησιαστικών ιδρυμάτων. Με την επάνοδό του, ο Πανάρετος προσκόμισε στη Μονή της μετανοίας του πολλά εκκλησιαστικά σκεύη και άμφια, καθώς και 3073 αργυρά ρούβλια, που κάλυψαν πολλές από τις οικονομικές της ανάγκες⁹.

Μερικά χρόνια αργότερα, το λεγόμενο μοναστηριακό ζήτημα λύθηκε προσωρινά με την εξαγγελία του Τσάρου για επιστροφή των κατεσχθέντων. Εστάλη τότε, ξανά στη Γεωργία, ο παλαιός ιερατικός προϊστάμενος του Μετοχίου, Αρχιμανδρίτης Ιωαννίκιος, για να προβεί στις αναγκαίες διευθετήσεις, αφού ήταν άριστος γνώστης των ορίων των κτημάτων, των συνθηκών της περιοχής και της γλώσσας. Ο γηραιός Αρχιμανδρίτης παρέλαβε τελικά τη μοναστηριακή περιουσία τον Ιανουάριο του 1882 και ακολούθως ζήτησε την αντικατάστασή του, προβάλλοντας λόγους υγείας και το προχωρημένο της ηλικίας του. Η Αδελφότητα ανταποκρίθηκε άμεσα και, τον Οκτώβριο του 1882, εξέλεξε στη θέση του τον Αρχιμανδρίτη Αθανάσιο, ο οποίος μετέβη στη Γεωργία συνοδευόμενος από τον νεαρό Ιεροδιάκονο Άνθιμο από το Μηλικούρι, μετέπειτα ονομαστό ιεροψάλτη. Τον Ιανουάριο του 1884, όμως, ο Αθανάσιος απεβίωσε αιφνιδίως, οπότε τον διαδέχθηκε ο Αρχιμανδρίτης Μελέτιος (1884-1889) από τον Καλοπαναγιώτη, αυτάδελφος του τότε Ηγούμενου Σωφρονίου, και αυτόν οι Νίκανδρος (1890-1895) από τη Γαλάτα, Σαμουήλ (1895-1910) και Πολύκαρπος (1910-1913) από τον Καλοπαναγιώτη¹⁰.

Στο μεταξύ, τα περιουσιακά στοιχεία του Μετοχίου αυξήθηκαν και με την πάροδο του χρό-

Η Βασίλισσα Δαρειζάνη, σύζυγος του Βασιλιά Ηρακλείου Β'

νου περιελάμβαναν μεγάλες εκτάσεις γης σε διάφορες περιοχές της χώρας, καθώς και οικήματα στην Τιφλίδα. Στα τέλη, όμως, του 19ου αιώνα, οι πολιτικές και κοινωνικές διαφοροποιήσεις στην περιοχή του Καυκάσου προκάλεσαν αρκετά προβλήματα στη διαχείριση του Μετοχίου, γεγονός που οδήγησε την Αδελφότητα στην απόφαση για εγκατάλειψή του. Για τον λόγο αυτό, το 1913 μετέβη στη Γεωργία ο Ηγούμενος Κύκκου Κλεόπας, ο οποίος εκποίησε μέρος της εκεί μοναστηριακής περιουσίας. Μερικά χρόνια αργότερα, ακολούθησε η Οκτωβριανή επανάσταση του 1917, οπότε το νέο καθεστώς δήμευσε τα υπόλοιπα περιουσιακά στοιχεία του Μετοχίου. ■

⁹ Για το έγγραφο, που εξιστορεί τα σχετικά με το Μετόχιο της Γεωργίας μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1870, βλ. Ιωάννη Θεοχαρίδη, *Ο Κώδικας 53 της Ιεράς Μονής Κύκκου*, Λευκωσία 2004, σ. 88-94, όπου και δημοσιεύεται. Επίσης βλ. Αθανάσιον Κοκκίτη, *Ανέκδοτα Έγγραφα*, ό.π., σ. 11-15. Ας σημειωθεί, ότι ο Ηγούμενος Κύκκου Χρυσόστομος, *Η Ιερά Βασιλική και Σταυροπηγιακή Μονή του Κύκκου*, ό.π., σ. 105, είχε υπόψη του το έγγραφο, το οποίο και αξιοποίησε στη συγγραφή του ιστορικού της Μονής.

¹⁰ Για την περίοδο αυτή της ιστορίας του Μετοχίου της Γεωργίας (1882-1913) βλ. Αθανάσιον Κοκκίτη, *Ανέκδοτα Έγγραφα*, ό.π., σ. 15-19. Για τον θάνατο του Αθανασίου το 1884 και την ανάληψη των καθηκόντων του προϊσταμένου του Μετοχίου από τον Μελέτιο βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Οι σχέσεις των Ιερών Μονών Κύκκου και Σινά», *Επετηρίδα Κέντρο*

Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 5(2001)186, σ. 192-193, όπου δημοσιεύονται δύο σχετικές επιστολές του Ηγούμενου Κύκκου Σωφρονίου. Για τους υπολοίπους Κοκκώτες μοναχούς που υπηρέτησαν στη Γεωργία βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή στον κυπριακό τύπο (1912-1920)*, ό.π., σ. 69-70 (Άνθιμο)· Του ιδίου, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1900-1911)*, ό.π., σ. 90-91 (Μελέτιο)· Του ιδίου, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1878-1899)*, ό.π., σ. 67-68 (Νίκανδρο και Σαμουήλ)· Του ιδίου, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1921-1930)*, ό.π., σ. 81-82 (Πολύκαρπο). Ας σημειωθεί, ότι ο Σαμουήλ παρέμεινε στη Γεωργία και μετά την αντικατάστασή του, όπου και απεβίωσε το 1912

¹¹ Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1912-1920)*, ό.π., σ. 35-36.